

## ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΞΟΔΟΥ (στ. 1653 - 1870)

### Σκηνή 1<sup>η</sup> : στίχοι 1653 – 1778

**Θέμα:** Ο αγγελιοφόρος αναφέρει την απόδραση του Μενέλαου και της Ελένης στον Θεοκλύμενο

**Πρόσωπα:** Αγγελιοφόρος , Θεοκλύμενος, Χορός

### Στοιχεία όψης – Σκηνογραφικοί και σκηνοθετικοί δείκτες

Το σκηνικό παραμένει το ίδιο. Ο Χορός είναι στην ορχήστρα , ο Θεοκλύμενος βρίσκεται στην θύρα του ανακτόρου. Ο αγγελιοφόρος μπαίνει βιαστικά στη σκηνή.

### Οι αγγελικές ρήσεις στην αρχαία ελληνική τραγωδία (= ο λόγος του αγγελιοφόρου )

Οι αγγελικές ρήσεις είναι συχνές στην αρχαία ελληνική τραγωδία και βρίσκονται συνήθως ανάμεσα στα διαλογικά μέρη. Είναι μακρές εξιστορήσεις γεγονότων που δεν ήταν δυνατόν να αναπαρασταθούν επάνω στη σκηνή. (Θυμίζουμε ότι στο αρχαίο ελληνικό θέατρο δεν παριστάνονταν δολοφονία ή αυτοκτονία μπροστά στα μάτια των θεατών) . Οι συγγραφείς των έργων φρόντιζαν οι αγγελικές ρήσεις να είναι γλαφυρές και να αποδίδουν με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πιστότητα τα γεγονότα έτσι ώστε οι θεατές όχι μόνο να μην βαριούνται αλλά να νιώθουν ότι παρακολούθησαν με τα ίδια τους τα μάτια τα γεγονότα που αφηγείται ο αγγελιοφόρος.

### Η αγγελική ρήση στίχ. 1668-1776

Με την είσοδό του στη σκηνή ο αγγελιοφόρος ανακοινώνει χωρίς καθυστέρηση την απόδραση της Ελένης και του Μενέλαου. Οι ερωτήσεις όμως που υποβάλλει ο Θεοκλύμενος προκαλούν την ανάγκη λεπτομερούς ανάλυσης των γεγονότων. Έτσι:

Ο λόγος του αγγελιοφόρου χαρακτηρίζεται από αμεσότητα, ζωντάνια, γλαφυρότητα και πληθώρα εικόνων. Τα γεγονότα παρουσιάζονται σύμφωνα με τη χρονική τους σειρά και με κάθε λεπτομέρεια : η προετοιμασία του πλοίου, οι κινήσεις του Μενέλαου και της Ελένης, η συμμετοχή των ναυτών του Μενέλαου, οι υποψίες των ανδρών του Θεοκλύμενου και η αδράνειά τους. Με σκληρότητα αποδίδεται και η σκηνή της σφαγής , σκληρότητα που δεν μπορεί να δικαιολογηθεί σε ένα έργο που καταγγέλλει τον πόλεμο και εξυμνεί την ειρήνη παρά μόνο για να δείξει ότι η απόδραση πέτυχε χάρη στη γενναιότητα και στην αποφασιστικότητα των Ελλήνων, για να δείξει δηλαδή για μια ακόμη φορά την ανωτερότητα των Ελλήνων.

### Η παρέμβαση του Χορού

Ο Χορός επεμβαίνει για να εξασφαλίσει τη σωτηρία του δηλώνοντας ξεκάθαρα πως καμία σχέση δεν είχε με την απαγωγή της Ελένης φοβούμενος μην ξεσπάσει επάνω του ο θυμός του Θεοκλύμενου. Εκφράζει τη λύπη του στο βασιλιά, κάτι το οποίο δείχνει την υποκρισία των λόγων του. Αισθάνεται όμως λύπη γιατί ο ίδιος παραμένει αιχμάλωτος ενώ η Ελένη κατάφερε να δραπετεύσει, αν και υποσχέθηκε και σε αυτόν σωτηρία.

### Διάνοια

- Η μοίρα και ο ρόλος του ανθρώπου: Τελικά ο Μενέλαος και η Ελένη σώζονται χάρη στην ηρωική μάχη των Ελλήνων επάνω στο πλοίο, την ετοιμότητα, προνοητικότητα και εξυπνάδα του Μενέλαου, στην ενθάρρυνση των ναυτών από την Ελένη αλλά και χάρη στον ούριο (=ευνοϊκό) άνεμο που έστειλε ο Ποσειδώνας ως απάντηση στην προσευχή του Μενέλαου. Η σωτηρία τους λοιπόν αποτελούσε συνδυασμό της δράσης των ηρώων αλλά και της επιθυμίας των θεών!

- Στο τέλος της αγγελικής ρήσης ο αγγελιοφόρος παρουσιάζεται να απευθύνει συμβουλές προς το βασιλιά του, κάτι το ανεπίτρεπτο με δεδομένο ότι η θέση του δούλου ήταν κατώτερη όλων. Ωστόσο βλέπουμε για μια ακόμη φορά τον Ευριπίδη να εξυψώνει τους δούλους!
- Η ανωτερότητα των Ελλήνων έναντι των βαρβάρων. . Ο Ευριπίδης αναπαράγει ή αμφισβητεί αυτή την άποψη; Οι Έλληνες είναι οπλισμένοι ενώ οι Βάρβαροι σχεδόν άοπλοι. Έτσι φαίνεται η ανωτερότητα των Ελλήνων;

### **Ηθος αγγελιοφόρου**

Έχει δευτερεύοντα ρόλο στην τραγωδία. Είναι ένας απλός άνθρωπος , πιστός στον αφέντη του. Είναι έξυπνος, αφού αμέσως υποψιάστηκε , όπως και οι άλλοι ναύτες, ότι κάτι δεν πάει καλά στην τελετή του Μενέλαου. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη και είναι φοβισμένος. Ο φόβος του εκδηλώνεται με τη φλυαρία που τον χαρακτηρίζει σε μια προσπάθεια να μην μεγιστοποιήσει την οργή του αφέντη του και να αποδώσει τα γεγονότα με κάθε λεπτομέρεια. Είναι επίσης ειλικρινής αφού δε διστάζει να παραδεχτεί την ανωτερότητα των Ελλήνων στη σύγκρουση ενώ στο τέλος της ρήσης του παρουσιάζει μια διάθεση για θυμοσοφία.

#### **Αφηγηματικές τεχνικές**

- Η Αγγελική ρήση

Ο ρόλος των αγγελιοφόρων είναι να μεταφέρουν στους ήρωες (και στους θεατές) τα όσα συνέβησαν εκτός σκηνής . Θυμίζουμε ότι ποτέ δεν αναπαριστάνονταν φόνος ή αυτοκτονία μπροστά στα μάτια των θεατών.

- Ειρωνική μέθοδος

Η ειρωνεία προκύπτει από την αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που περιμένουμε να συμβεί και σε αυτό που συμβαίνει. Έτσι ο δούλος , που εμείς περιμένουμε να μην έχει και φυσικά να μην διατυπώνει τη δική του άποψη, παρουσιάζεται να υπερασπίζεται το δίκαιο και το ηθικό και να έρχεται σε αντίθεση με τον αφέντη του.

### **Σκηνή 2<sup>η</sup> : στίχοι 1779-1812**

#### **Θέμα : Ο υπηρέτης της Θεονόης προσπαθεί να εμποδίσει το Θεοκλύμενο να την σκοτώσει.**

Η σκηνή ξεκινά με τον οργισμένο Θεοκλύμενο να απειλεί με θάνατο τη Θεονόη , που ενώ γνώριζε τα όσα συνέβαιναν δεν τον ενημέρωσε. Η οργή του Θεοκλύμενου αποκαλύπτει τον αυταρχικό χαρακτήρα του, επιβεβαιώνει τους φόβους της Θεονόης και εξυπηρετεί τη δραματική οικονομία αφού έτσι θα δικαιολογηθεί αργότερα η εμφάνιση των Διόσκουρων στη σκηνή, που θα δώσουν λύση στο αδιέξοδο.

#### **Ο διάλογος Θεοκλύμενου – Υπηρέτη**

Μας εντυπωσιάζει το γεγονός ότι φαίνεται να διεξάγεται επί ίσοις όροις ενώ γνωρίζουμε ότι οι αφέντες είχαν δικαίωμα ζωής και θανάτου στους υπηρέτες τους. Εδώ ο Ευριπίδης παρουσιάζει τον υπηρέτη να εξυπηρετεί το δίκαιο και να το υπερασπίζεται και με θυσία της ίδιας του της ζωής (εξύψωση των δούλων – επιρροή από σοφιστές- στοιχείο διάνοιας ).Φαίνεται να κρίνει τους ανθρώπους όχι με βάση την καταγωγή και το αξίωμά τους αλλά το μυαλό και το χαρακτήρα τους.

### Επιχειρήματα υπηρέτη

- Η μάντισσα είναι ευσεβής και πρέπει να υπηρετεί το δίκαιο. (Ο Ερμής είχε πει στον Πρωτέα να παραδώσει την Ελένη στον άντρα της όταν εκείνος έρθει να τη ζητήσει.)

- Η πράξη της αποσκοπούσε στο να βοηθήσει το Θεοκλύμενο , ο Θεοκλύμενος οφείλει να αποδώσει την Ελένη στο νόμιμο σύζυγό της.

- Ο ίδιος παίρνει θάρρος να αντισταθεί στον αφέντη του από το γεγονός ότι υπηρετεί πρώτα απ' όλα το δίκαιο.

### Αφηγηματικές τεχνικές

Στιχομυθία: Προβάλλει το χαρακτήρα των δύο ομιλητών και βοηθά τους θεατές να ασκήσουν την δική τους κριτική.

### **Χαρακτηρισμοί - Ήθη**

#### Θεοκλύμενος

Ο Θεοκλύμενος ορμά στα δώματα της Θεονόης για να την σκοτώσει, είναι φοβερά εκνευρισμένος και το μυαλό του είναι θολωμένο απ' την οργή. Παρουσιάζεται άγριος, εκδικητικός , αποφασισμένος να συνεχίσει την άδικη στάση του σκοτώνοντας ακόμη και την ίδια του την αδερφή. Είναι εγωιστής και αρνείται να δει κατάματα την αλήθεια γιατί αυτή δεν είναι βέβαια με το μέρος του.

#### Υπηρέτης

Πιστός στη μάντισσα Θεονόη , δίκαιος, σταθερός στις θέσεις – αντιλήψεις του , γενναίος και αποφασισμένος να αντιμετωπίσει την οργή του αφέντη του , ακόμη και το θάνατο.

### Σκηνή 3<sup>η</sup> : στίχοι 1813-1864

#### Θέμα: Οι από μηχανής θεοί Διόσκουροι σώζουν τη Θεονόη και προφητεύουν το μέλλον της Ελένης

Η εμφάνιση των από μηχανής θεών Διόσκουρων έρχεται σε μια στιγμή εξαιρετικά κρίσιμη και δίνει λύση στο δράμα. Εμφανίζονται είτε από το θεολογείο, είδος εξώστη κοντά στη στέγη της σκηνής, είτε με τη χρήση μηχανικών μέσων και συγκεκριμένα με τη μηχανή ή αιώρημα, είδος γερανού που έφερνε μετέωρο το πρόσωπο του θεού πάνω στη σκηνή ( από αυτό τον τρόπο προέκυψε η φράση «από μηχανής θεός» ) . Η χρήση του αιωρήματος λέγεται ότι ήταν ιδιαίτερα αγαπητή στον Ευριπίδη , ο οποίος συνετέλεσε και στη βελτίωσή του ενώ το χρησιμοποίησε επτά φορές. Καμία φορά δεν το χρησιμοποίησε ο Αισχύλος ενώ ο Σοφοκλής το χρησιμοποίησε μία φορά. Πολλοί διακωμωδούσαν το τέχνασμα αυτό ως ένδειξη αδυναμίας του Ευριπίδη και κυρίως ο Αριστοφάνης στις κωμωδίες του αλλά και σύγχρονοι του δραματοποιοί.

### Ο λόγος των Διόσκουρων

#### Χωρίζεται σε δύο μέρη :

α. Στο πρώτο μέρος απευθύνονται στο Θεοκλύμενο εμποδίζοντάς τον να σκοτώσει την αδερφή του , Θεονόη. Βασικό τους επιχειρήμα είναι ότι δεν ήταν γραφτό του Θεοκλύμενου να κάνει σύζυγό του την Ελένη.

β. Στο δεύτερο μέρος απευθύνονται στην Ελένη και της υπόσχονται την ασφαλή τελικά επιστροφή της στη Σπάρτη μαζί με το Μενέλαο με ούριους ανέμους που θα τους συνοδεύουν. Αναγγέλλουν επίσης την θεοποίησή της μετά το θάνατό της.

Η επέμβαση των Διόσκουρων λυτρώνει τους θεατές από την αγωνία της προηγούμενης σκηνής, που περιμένουν την απάντηση του βασιλιά. Ο Θεοκλύμενος υποχωρεί

πρόθυμα και υποτάσσεται στη βούληση των θεών αποκαθιστώντας και ο ίδιος το όνομα της Ελένης.

### **Εξόδιο Άσμα : στίχοι 1865-1870**

Η τραγωδία κλείνει με το εξόδιο άσμα του χορού , που συνοψίζει το μήνυμα που επιδιώκει να περάσει ο ποιητής μέσα απ' το μύθο του : οι θεοί είναι ρυθμιστές της ανθρώπινης μοίρας και λειτουργώντας μ' αυτήν τους την ιδιότητα καθόρισαν και το πεπρωμένο της Ελένης.

### **Η κάθαρση των θεατών**

Οι θεατές στο τέλος της παράστασης εκδήλωναν τα συναισθήματά τους με διάφορους τρόπους . Άλλοτε σφύριζαν, φώναζαν, χτυπούσαν τα πόδια, χτυπούσαν δυνατά τα χέρια, μερικές φορές πετούσαν τα αποφάγια τους στην ορχήστρα. Φρόντιζαν πάντα να δείχνουν την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκειά τους σε αυτά που έβλεπαν επηρεάζοντας έτσι άμεσα τους κριτές.

Σκοπός της τραγωδίας είναι η κάθαρση των θεατών που επέρχεται στο τέλος της τραγωδίας με τη λύση που δίνει ο ποιητής στο δράμα. Η Ελένη επιβραβεύεται για την ηθική της στάση και τα δεινά που υπέστη εξαιτίας της αντιζηλίας των θεών. Τελικά καταφέρει να δραπετεύσει από την Αίγυπτο μαζί με το νόμιμο σύζυγό της και να επιστρέψει στην πατρίδα της , τη Σπάρτη , δικαιωμένη. Επιπλέον θα ανακηρυχθεί μετά το θάνατό της θεά. Αλλά και ο Μενέλαος φαίνεται δικαιωμένος μετά από τόσα χρόνια ταλαιπωρίας. Παράλληλα η Θεονόη σώζεται από την οργή του αδερφού της , καθώς αναγνωρίζεται η ευσέβεια και η προσήλωσή της στο δίκαιο.

Έτσι οι θεατές που συμμετείχαν συναισθηματικά στα δρώμενα και βίωσαν τον έλεο και φόβο για όσα τους συνέβαιναν , τώρα ανακουφίζονται και ηρεμούν ψυχικά . Η λύτρωση αυτή προέρχεται από την αποκατάσταση της ηθικής τάξης και από την δικαίωση των τραγικών ηρώων.

### **Η έννοια του δικαίου στην Ελένη**

Στην Ελένη συναντήσαμε τρεις διαφορετικές μορφές δικαίου: Το δίκαιο του ισχυρότερου , το ηθικό και το νομικό δίκαιο. Τελικά, στην «Ελένη» επικράτησε το ηθικό δίκαιο. Η Ελένη επέστρεψε στην πατρίδα της μαζί με τον άντρα της όπως είχε ζητήσει να γίνει ο Ερμής. Δικαιώνεται και βγαίνει εξιλεωμένη μέσα από μία περιπέτεια για την οποία η ίδια δεν ευθυνόταν.